

Propietat reial i béns comunals al Vallès a l'època Moderna

Ponències
Anuari del
Centre d'Estudis
de Granollers
1997

19

Resum: *Els béns comunals al Vallès Oriental eren molt pocs i alguns ja havien canviat de condició a l'època Moderna. Tot i així, caldria diferenciar l'evolució que havien seguit els que estaven dins del domini reial i els que eren de propietat senyorial, sobretot a la zona oriental de la comarca. Dels béns que encara quedaven com a comunals, la major part eren propietats i drets reials que havien estat cedits als municipis i aquests en garantien l'aprofitament per a tota la comunitat. La propietat reial s'arrendava també a particulars, que en disposaven mitjançant un contracte indefinit. L'ús de l'aigua i la tinença de molins eren sovint patrimoni reial. A més a més, però, la monarquia percebia rendes d'algunes terres, cases, trulls, escrivanies, ferreries i carnisseries. En conjunt, aquella propietat era poc quantiosa i poc rendible, igual que a la resta de Catalunya.*

L'objectiu inicial d'aquest treball era estudiar els béns comunals del Vallès Oriental en els segles moderns tenint en compte la seva diversa tipologia d'acord amb les diferents titularitats —reial, senyorial— o amb el fet de si els drets havien estat cedits als municipis. Entre els components que en formarien part es distingeixen els béns territorials, com ara muntanyes i boscos, prats, deveses, erms per a pasturar, eres i eixides, i terres conreables; els drets d'explotació, per exemple de pastura (també en els rostolls), d'aprofitament de la llenya, d'ús de l'aigua per a regar, pescar o fer embassaments; i encara la tinença de carnisseries, hostals i fleques, sovint traspasada als municipis. Finalment, els molins, que en l'època medieval en gran part eren tinguts com a monopolis reials o senyorials, apareixen aleshores a les mans de particulars, però amb una vinculació amb relació a l'ús de l'aigua.

L'accés als béns comunals, poc estudiats encara a Catalunya amb l'excepció d'algunes àrees pirinenques¹, era un complement molt

---

¹ Com a recull de les darreres aportacions vegeu Busqueta, J.J. i Vicedo, E. (1996) (ed.) *Béns comunals als Països Catalans i a l'Europa contemporània. Sistemes agraris, organització social i poder local als Països Catalans*. Lleida

important per a l'economia pagesa i podia esdevenir indispensable per als petits camperols i per al conjunt de la població de les zones de muntanya. D'altra banda, el control i la defensa dels béns comunals eren factors que contribuïen a l'organització i a la cohesió de la comunitat pagesa. El coneixement de la configuració, l'evolució i la progressiva desaparició d'aquell tipus de propietat és, doncs, un aspecte important per a aprofundir en la societat, sobretot rural, d'aquells segles. Malgrat els processos desamortitzadors del segle XIX, encara avui hi ha béns comunals al Pirineu i al Pre-pirineu.

Aquell objectiu, però, ha quedat limitat perquè sembla que els béns comunals al Vallès eren molt pocs, tal com reflectia Zamora quan escrivia que les muntanyes de la comarca produïen, justament, perquè eren de particulars², o com recollia la Junta de Propios y Arbitrios en referir-se a la vila de Granollers dient que no tenia ni pastures, ni boscos, ni terres comunals³. Ens centrarem, doncs, en el patrimoni reial a la comarca, una part del qual —la cedida a les universitats— tenia un cert caràcter comunal, a més a més dels monopolis. Ens fixarem també en la resta de la propietat del rei que havia estat establerta a particulars.

L'origen dels comunals era divers, segons com s'hagués fet el poblament de les terres i amb relació a la jurisdicció, reial o senyorial, en la qual estiguessin situats. Tot i que l'Usatge 72⁴ establí que els camins i les vies públiques, les aigües corrents i les fonts vives, els prats, les pastures, les garrigues i les zones de bosc, i les pedreres havien de ser empriu de lliure utilització dels pobles, en cada cas el rei o el senyor establíen la forma d'ús i el major o menor control sobre aquells béns; a més, eren freqüents els conflictes per manca de documents on constés l'origen esmentat⁴.

La utilització dels comunals podia ser lliure per a tots els membres de la comunitat, i en tot cas organitzada posteriorment pel consell o per un òrgan exprés. A voltes, sobretot quan eren de domini

² Zamora, F. de (1973): *Diario de los viajes hechos en Cataluña (1787-1790)*, editat per Boixareu, R., Barcelona

³ Dantí i Riu; J. Barbany i Cuirans, C. (1988): «La hisenda municipal a Catalunya al darrer terç del segle XVIII. La ciutat de Granollers de 1774 a 1793», en *Pedralbes*, núm. 8-11, Barcelona, pàg. 65-74

⁴ *Constitucions y altres drets de Catalunya*. Barcelona, 1704, vol. I, tom III, cap. 1r, pàg. 248.

senyorial, el senyor es reservava alguns drets preferencials d'ús. En altres casos, el senyor o el rei cedien els comunals en forma d'establiment emfitèutic al consell municipal i per tant percebrien un cens anual. De la mateixa manera, els comunals administrats pels consells podien ser de lliure accés o bé establerts a particulars.

La poca informació que es té sobre els comunals de muntanya al Vallès es refereix justament als dominis senyorials. Salvador Llobet esmenta l'empriu que tenia Vilamajor a la Serralada Litoral (del castell de Montnegre al de la Roca i fins a tocar Mataró), pel qual podien fer carbó, fusta, llenya i altres, i que s'extingí el 1281 sense que se'n coneguin les causes. Un altre dret d'ús comunal era el que tenien la universitat i particulars de Sant Celoni de fer llenya per a consum propi als boscos, les garrigues i els erms de les parròquies d'Olzinelles, Vallgorguina, Palautordera i Vilardell, amb l'oposició corresponent per part dels habitants de les parròquies esmentades⁵.

Al Montseny, però al vessant nord del Matagalls, es trobaven uns emprius amb una evolució força peculiar. Inicialment eren d'explotació particular, dins del domini del castell de Taradell (baronia de Taradell i Viladrau), i així en foren arrendades les herbes i el bosc a partir de mitjan segle XIII. Arribat el segle XVI, però, el dret de pastura, en la forma d'empriu, s'establia exclusivament a diversos masos de Viladrau. El baró, Carles de Cruïlles i de Vilademany, regularitzava aquell ús en una sentència de l'any 1553⁶.

Del patrimoni reial també es feien establiments a particulars, tant de propietats territorials com de drets d'ús; així quedava fora de l'explotació comunal. La Batllia General de Catalunya era l'encarregada de l'administració d'aquell patrimoni en nom del monarca. Al Vallès Oriental, com al conjunt de Catalunya, serien poc importants les rendes que es percebien dels establiments esmentats.

Amb les limitacions citades, doncs, per a aquesta primera aproximació al tema emprarem fonamentalment el capbreu dels

⁵ Llobet, S. (1990): *El medi i la vida al Montseny. Estudi geogràfic*, Granollers (reed.), pàg. 215-223.

⁶ Pladevall, A. (1986): «Un cas curiós de condomini en el Montseny», en *Monografies del Montseny*, núm. 1, pàg. 167-181.

béns reials del Vallès escrit per Geroni de Magarola els anys 1668-1669 en nom del batlle general Josep de Rocaberti⁷. Pel que fa a la vila de Granollers, s'han pogut contrastar els privilegis i els establiments reials obtinguts en els segles XV i XVI amb el que consta en el capbreu de la segona meitat del segle XVII⁸. Tot i que el capbreu es presenta com a general per a tota la comarca, no tenim dades suficients per a assegurar que efectivament inclogui la totalitat del patrimoni reial de la zona.

Tipologia de la propietat reial

La major part del patrimoni reial establert a la comarca era sobre l'ús de les aigües. Es refereix als rius Tenes, Congost, Mogent i Besòs, i també a totes les rieres, els torrents i les fonts de les conques respectives. No és estrany que no consti la Tordera, ja que bona part del seu recorregut pel Vallès el feia dins del domini senyorial dels Cabrera. El monarca també retenia el dret de l'aigua dels recs que sortien o desguassaven en aquells rius (molts dels quals construïts per a fer córrer els molins) i que permetien regar les terres més o menys properes. En establir l'aigua, sovint es feia constar la possibilitat de construir recs, aqüeductes i rescloses per a conduir-la fins a les terres que es volien regar.

Els molins —i el mateix dret de moldre— eren un altre tipus de propietat reial. Consten dotze molins i la major part eren de la zona del Congost. Tots estaven en mans particulars i eren fariners. En el capbreu, però, són citats un altre nombre semblant de molins en descriure la procedència de les aigües, que serien de propietat senyorial o directa d'alguns pagesos, cosa que reflecteix la importància relativa de la propietat reial sobre el que en l'època medieval eren estrictes monopolis. D'altra banda, només en dos casos (el molí de Pere Puigdoríol de Montornès i el del mas Bas de Cardedeu) s'inclouïa explícitament el dret de moldre.

També constava en els establiments reials el dret a construir molins, com succeïa amb els de Francesc Mitjans a Mollet i amb el de Pere

---

⁷ ACA. Batllia General, núm. 214. Hi ha una segona part en la qual consten els contractes de precari (confirmació d'establiments) ja citats en el mateix capbreu.

⁸ AMG. Llibre de privilegis. També: Carpeta de privilegis (segle XVI).

Ribes a la Garriga. En aquests casos era igualment del rei la terra en què s'havia de fer la construcció. Tal com es registrava en aquell mateix temps en altres indrets, algun dels molins esmentats —el de Pere Ribes— no era únicament fariner, sinó que alhora era draper.

Dins de l'ús de l'aigua, i associat amb la tinença de molins —almenys pel que consta en el capbreu—, el monarca mantenia encara alguns trulls d'oli, un altre dels monopolis típics. Només se'n registren dos, un a la Garriga i un altre a Palou. De ben segur que senyors i pagesos en disposaven de molts més a la comarca.

En un volum molt menys important que el derivat dels drets d'aigua i dels molins també es trobaven dins de la propietat reial terres i cases. Consten tres masos, alguna botiga i porxos dins dels nuclis urbans (a Granollers i a Cardedeu), i unes poques peces de terra. Pel que fa als masos, en dos d'aquests es tenien en compte les condicions d'homes propis, solius i afocats, tal com ho feien altres senyors en els seus dominis.

De manera escadussera trobem encara altres dos monopolis establerts a particulars: un forn d'obra i una ferreria. Resulta especialment interessant el dret de poder construir l'esmentada ferreria, perquè incloïa, a més a més, la impossibilitat que n'hi hagués qualsevol altra dins de la mateixa vila (la Garriga) sense la llicència prèvia per tal d'assegurar-se el monopoli, malgrat que fos de nou establiment.

Un altre tipus de propietat reial eren els monopolis cedits als consells municipals: les carnisseries, les fleques i els hostals. Aquests podrien considerar-se béns d'ús comunal i més concretament «béns de propis», segons la terminologia castellana. Com a antics monopolis reials podien haver-se traspassat a les universitats en forma de privilegi o, per contra, en forma d'establiment en canvi d'un cens. Pel que fa a l'administració, els consells municipals podien arrendar-los o explotar-los directament, però en qualsevol dels casos continuaven tenint el caràcter de monopoli i restaven sota el control públic. El dret reial més estès al Vallès era el de les carnisseries.

Finalment, també es consideraven de propietat reial algunes funcions o alguns càrrecs relacionats amb la justícia: el saig (que feia complir les penes), el carceller i, sobretot, l'escrivania de les

corts dels batlles. Si bé l'exercici de la justícia en el terme del municipi o de les parròquies era un privilegi atorgat pel rei o pel senyor, segons quina fos la jurisdicció, el dret de l'escrivania podia quedar reservat i així poder ser establert en canvi d'un cens. L'establiment de l'escrivania podia fer-se, també, a un particular o bé al consell municipal. Al Vallès ens trobem les dues possibilitats, amb la diferència que en el cas dels particulars el cens era sempre més elevat.

Establiments a particulars

La propietat reial al Vallès Oriental estava localitzada, segons el capbreu esmentat, a vint-i-un pobles, si bé la major part d'establiments estaven situats a la vall del Congost⁹. El poble amb més vinculacions amb el Reial Patrimoni era la Garriga, que en tenia dotze, seguit de Palou, Canovelles, Granollers, l'Ametlla i Sant Pere de Vilamajor. Els tres darrers només en tenien sis o set.

Tenint en compte que sovint es tractava de drets d'aigua, s'entén la disposició majoritària entorn dels rius, però també d'altres rieres, torrents i fonts. També és interessant de constatar, per mitjà dels topònims, que molts dels recs que aleshores ja existien, o bé que es construïren en aquells anys, han arribat fins al moment present amb poques alteracions del recorregut. Un bon nombre d'aquells recs estaven en funció dels molins, tant en l'arribada com en el desaigüe. Queda palesa la importància del regadiu en aquelles àrees i que no augmentaria excessivament en el segle posterior.

Pels establiments d'aigua la batllia cobrava generalment un cens d'un sou, si bé alguns eren només de la meitat i pocs arribaven als dos sous; en qualsevol cas eren quantitats poc importants. A la Garriga, a part de l'aigua del Congost, s'esmenten: l'aigua del torrent de Valldoliva i de les fonts per on passa; la del rec del molí de Benet Caselles; la del torrent de les «Toyas i de la Mesquita», que anava per la claveguera o rec cobert; la del rec del molí de

---

⁹ Els pobles citats en el capbreu són: Granollers, Canovelles, Lliçà d'Amunt, Santa Eulàlia de Ronçana, Santa Perpètua de Mogoda (no comptabilitzada per pertànyer actualment al Vallès Occidental), l'Ametlla, Corró d'Avall, Mollet, Montmany i Vallcàrcara, Palou, Caldes de Montbui, Vilanova de la Roca, Montornès, Montmeró, Tagamanent, la Garriga, Samalús, Lliçà de Vall, Parets, Palau Solitar (del Vallès Occidental), Sant Pere de Vilamajor, Cardedeu i la Roca.

Blancafort fins al molí d'en Pallicer; la de la riera de Vallivert i la del torrent o font de Cabrafiguera o de Rupit, com també la de la font de l'Oliveró; la que corria pel bany de la Garriga, i la de les fonts de Tremonachs.

A Palou s'establien les aigües de la font de la parròquia: la que passava pel costat del camí ral, la del rec del molí d'en Montanyola, la del molí d'en Junyent i la del molí d'en Cors. A Canovelles s'esmentava l'aigua del rec del molí *Geredum* de Llerona, la del rec que va del Congost a les terres de Pere Pau Duran, la del torrent de Canovelles i la font de Fangàs, la del rec que anava del molí de Jaume Magarola al molí de Simó Camporat i la del rec del molí de Mn. Camps al de Josep Gorgui. Els establiments que detenien alguns pagesos de Granollers es referien sempre a terres situades a Palou, i per tant corresponien als recs dels molins d'en Junyent i en Montanyola, ja que a dins de la mateixa vila l'aigua es tenia en empriu. Congost amunt s'havien establert les de la riera de la casa d'en Bosc i del torrent del Socau de Sant Pere de Vallcàrcara, la de la font dels Avellaners i del torrent dels Saulons a Montmany i la del torrent d'en Prat de les Gargantes de Tagamanent.

A l'Ametlla els drets requeien en l'aigua del torrent de la resclosa de la Sagrera, la del torrent de Puigllunell, la del torrent d'en Xammar i la del rec de dalt de la resclosa d'en Xammar. A Samalús s'esmenten els torrents de Santa Margarida, d'en Canyes i de l'Argamassa, les fonts d'en Savall i les del torrent de Sant Genís. A Corró d'Avall només consta el rec del molí de Mn. Camps. De Cardedeu es fa referència a un únic establiment a un particular de l'aigua de la riera, dita de Cardedeu, que venia del molí de Cànoves. A Sant Pere de Vilamajor s'havia establert l'aigua de la riera de Moixa i la d'un rec monar que va a les terres del mas Gual.

A la part baixa del Mogent ens trobem que a Vilanova s'estableix l'aigua del riu, la del torrent de Vallderiolf i la del molí de la Roca. A Montornès, a més de la font del Mogent i la del Congost, també s'estableix la de la font d'en Torrents.

De la vall del Tenes, el lloc amb més referències és Santa Eulàlia de Ronçana, amb els recs del molí d'en Barbany i d'en Radissa (que sortia de la resclosa del molí anterior). A Lliçà d'Amunt, a més de l'aigua del riu «Atthenas», es cita la del rec del molí d'en Fonolleda. A Lliçà de Vall consta la dels recs dels molins d'en Canyet i d'en Coll.

A Parets s'establia l'ús de l'aigua del riu i la que ja procedia dels molins de Lliçà. Finalment, a Mollet s'aprofitava aigua del Tenes i del Besòs, a part de la del torrent de Caganell.

A més a més del dret d'ús de l'aigua per a regar, també s'establia per al funcionament dels molins, fossin o no reials. El capbreu ens permet conèixer els molins que alhora formaven part, també, del patrimoni del rei sota el control de la batllia. A la Garriga hi havia tres molins reials: el de Pere Ribes, el de Blancafort i el d'en Rosselló. El més antic d'aquests deuria ser el molí de Blancafort, que és esmentat el 1297, tot i que la família n'adquiriria un altre per establiment l'any 1520¹⁰.

Els Rosselló de Vall eren ja, segons J. Mauri, uns emfiteutes importants a partir del segle XIII; tenien cases i terres que pertanyien al monestir de Santa Maria de l'Estany. Aquella posició encara milloraria pels efectes de diversos enllaços matrimonials, especialment quan l'hereu es casà amb la pubilla de can Caselles (1633). Sebastià Rosselló i Caselles, fill d'aquell matrimoni, va heretar ambdós patrimonis, alhora que assolí el títol de Ciutadà Honrat de Barcelona¹¹. Els béns reials que posseïa la segona meitat del segle XVII eren diversos i tots havien estat concedits anteriorment als Caselles.

Pel que fa al molí fariner, situat en una terra del monestir de Sant Miquel del Fai, ja n'hi ha notícies en el segle XIV, i el dret d'utilitzar l'aigua del Congost, com també la que sortia dels molins de Blancafort i de Palau, que un cop emprada al molí s'encaminava cap a les terres de regadiu, fou establert el 1518. La concessió del dret de construir una volta sobre el rec que passava pels banys i per les cases que tenia a la Sagrera, per tal de fer-hi un trull per a l'oli, ja existia el 1527. Així mateix, els porxos fets davant de les cases que tenia prop de la plaça de la Sagrera els havia autoritzat la batllia el 1499. Tal com ja s'ha dit, també se li permetia construir una ferreria. La tinença de molí, trull i ferreria —algun en forma de monopoli— feia palesa la condició de gran propietària que havia adquirit aquella família garriguenca.

---

¹⁰ Mauri Serra, J. (1949): *Història de la Garriga*, vol. I, Barcelona, pàg. 486-487.

¹¹ Mauri Serra, J., *idem*, pàg. 395-423.

El molí que Pere Ribes confessava que tenia era en realitat el que s'havia concedit al mas Pellicer en l'establiment de 1532. El contracte d'emfiteusi inicial preveia la construcció de cases i molins (si calia, més d'un) per a moldre diferents cereals. El capbreu de 1669 recollia, a més a més, que pogués ser també draper, però no ens consta si va tenir aquesta dedicació¹².

Dels molins reials de Cardedeu —el de can Lladó i el del mas Bas— en sobresurt la persistència de cert caràcter senyorial. El cens que pagaven els Lladó incloïa una quantitat pel dret de moldre, a part de la tinença de l'edifici i de l'ús de l'aigua. D'altra banda, el contracte dels Bas preveia que es pogués percebre un sou per la feina de moldre. Es tractava, doncs, de mantenir elements propis d'un monopoli, si bé aleshores diversificat en alguns particulars.

A Lliçà d'Amunt consta com a reial el molí d'en Fonolleda i és l'única de les confessions registrades en el capbreu que incorpora els drets i les obligacions dels moliners. Es precisa que el rec de desguàs del molí havia d'estar net «a ús i costum de bon moliner», tasca que pertocava al qui tenia el molí següent —el Canyet de Lliçà de Vall—, i si no era així, Fonolleda podia amonestar-lo o tirar directament l'aigua al riu.

Altres molins reials eren: el de Pau Llenguart —ciudadà honrat de Barcelona—, establert a Granollers el 1505; el d'Agustí Mitjans —fill d'un blanquer de Barcelona—, que és construït a Mollet; el d'en Montanyola de Palou, que disposava també d'un trull, i el de Pere Puigdorriol de Montornès, que es tenia en subarrendament per onze anys. Tot i ser significatiu el nombre de molins que el Reial Patrimoni mantenia a la comarca, només fixant-se en la resta que es citen en el mateix capbreu es confirma el volum reduït d'aquella propietat¹³.

¹² Mauri Serra, J. ídem, pàg. 496-504.

¹³ Altres molins no reials esmentats en el capbreu eren: Bramassachs a Vilanova del Vallès; Canyet i Coll a Lliçà de Vall; Junyent i Cors a Palou; el molí de la Roca; *Goredum* de Ullerna; Barbary i Vendrell a Santa Fulàlia de Ronçana; Baixet a Caldes de Montbui; el de Jaume Magarola, el de Simó Camproar, e de Mn. Camps i e' de Josep Gorgui a Canovelles; el de la parròquia de Montmeló; el de can Caselles de la Garriga, el d'en Fiaqué a Tagamanent; el d'en Simó a Corró d'Avall, i el d'Isidre Vilaregobó de Mortmany.

Si l'explotació de pedreres era considerada pels *Usatges* un dret comunal, els reis, com els senyors, procuraren controlar-ne l'elaboració de vegades com a monopoli. Així, era del patrimoni reial el forn de coure calç, totxos i teules que tenia aleshores Bernat Ullar i Rosselló de Bellsolà, pagès de la Garriga. Malgrat que es podien donar en altres indrets de la comarca, no consta cap més establiment d'aquestes característiques.

La propietat reial es feia, també, present als nuclis urbans, encara que fos en petits espais, probablement amb relació als mateixos processos de poblament i a la tinença de la jurisdicció. Al Vallès en quedaven vestigis a Granollers, a Cardedeu i a la Garriga. Josep Calvet era un passamaner (un dels oficis tèxtils de la vila de Granollers) que tenia per al rei, al costat de la casa, un porxo amb quatre pilars situat a la plaça —entre la del Blat i la Major— i que probablement servia per a la venda del seu producte. A Cardedeu era també la botiga d'un paraire (teixidor de llana), Jaume Llibre, a la qual s'afegia un hort, sovint situat a la part del darrere de la casa. A Cardedeu mateix hi havia uns patis (aleshores ja amb cases edificades) dels quals disposava la família Lladó. A la Garriga eren els porxos, ja esmentats, de Sebastià Rosselló, situats a la Sagrera¹⁴.

Finalment, el patrimoni reial mantenia alguns masos i terres. Consten en el capbreu el mas Cortès, el mas Amat i el mas Cuch de Sant Pere de Vilamajor, i el mas Camp de Canovelles. Els establiments del mas Cortès i de can Amat fan referència a les unions de masos que es produïren després de la crisi baix-medieval: el Cortès era el resultat de la suma del Palesti, el Janer i ell mateix; l'Amat havia estat unit al d'Egidi i al de Jaufred. Eren, doncs, masos grans que podien disposar de terrenys diversos que, com consta a can Camp de Canovelles, tenien terra erma i terra conreada, boscos, pastures, prats, emprius, torrents i torrenteres, i, per tant, aigua per al regadiu¹⁵.

El rei mantenia les condicions de dependència personal dels pagesos —com qualsevol altre senyor— en els casos de can Cuch

---

¹⁴ L'establiment s'havia fet a Pere Caselles i permetia edificar un porxo o cases amb tres pilars i teulada de pedres i paret, i que les poguessin allargar fins a la capella de Sant Joan i Sant Macari. També citat per Mauri, J., *idem*, vol. I, pàg. 396-397.

¹⁵ El mas Camp el tenia la priora del convent de Santa Caterina Màrtir de Barcelona.

i del Cortès en fer constar que eren «homes propis, solius i afocats» i que tenien l'obligació de residència al mas¹⁶. Encara que eren drets poc més que formals, feien palès que, fins i tot en la propietat reial, els canvis provocats per la Sentència Arbitral de Guadalupe no havien significat una transformació tan important de la societat rural¹⁷.

Les peces de terra disperses només eren dues: la de Miquel Puigdemí i Pratvallescar, del mas Pla de Sant Pere de Vilamajor, i la de Bernat Miquel i Nualart de la Garriga. La darrera respon a les característiques que en altres àrees serien de la terra comunal; es tractava d'una peça de bosc que sovint era un aigualleix o restava com una illa prop del Congost. Sense ser pròpiament una peça de terra, podem incloure en aquest apartat l'establiment d'un tros dels valls de la muralla de la vila de Cardedeu —en altres indrets també comunals— que era cedit als Lladó¹⁸.

D'un caràcter ben diferent, encara que considerades com a propietat reial i que per tant podien generar unes rendes, eren les escrivanies d'algunes corts del batlle. Certes viles reials havien obtingut per privilegi una sèrie de competències judicials que exercien els batlles, i és en el marc d'aquesta administració que l'escrivà —notari— emetia tot tipus de documents, pels quals percebia uns ingressos¹⁹. Segons el capbreu, el rei retenia les escrivanies de Granollers i de Mollet i per aquest motiu també les havia establert a particulars. El fet que es poguessin mantenir indefinidament, transmeses per herència, possibilita que el 1669 el propietari emfitèutic de l'escrivania de Granollers fos Jaume Pagès i Simon —pagès de Corró d'Avall—, pel fet de ser successor de Maria Simon Camporat i Gorchs, vídua de Josep Esteve Gorchs, *burgès* de

---

¹⁶ L'establiment del mas Cuch, que el tenia Miquel Vallescar, pagès de Sant Pere de Vilamajor, esmenta només la possessió reial de l'habitació i l'afocació, i no explicita si, com era lògic, anava conjuntament amb la propietat directa de tot el mas.

¹⁷ Serra i Puig, E. (1980) «El règim feudal català abans i després de la Sentència Arbitral de Guadalupe», en *Recerques*, núm. 10, Barcelona, pàg. 17-32.

¹⁸ Els valls de les muralles eren sovint d'us comú i s'hi acostumaven a acumular fems i altres deixalles, tal com el mateix text cita.

¹⁹ L'estudi de les batlles —com el del notariat— dels pobles de la comarca està encara per fer, en bona part per la manca de documentació. Vegeu Barbany i Ciurans, C. (1987): «L'administració de justícia a la Baronia de Montbui (ss. XVI-XVII)», en *XXXIII Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos*, Granollers, pàg. 93-102.

Granollers que havia estat l'hereu de Francesc Simon Camporat, notari²⁰. La propietat, evidentment, no implicava l'exercici real d'aquella funció.

De l'escribania de Mollet només sabem que la detenia aleshores el notari de Granollers Francesc Aymerich com a marmessor de Pere Colomer. Aquest l'havia tingut per Joan Marquès, també notari. La cort del batlle, segons el text de l'establiment, era per a la parròquia i terme de Sant Vicenç de Mollet i disposava dels drets, els sous, els beneficis i les pertinences corresponents. Si el cens que es pagava per l'establiment tingués quelcom a veure amb la importància del que es posseïa, la diferència entre la de Granollers i la de Mollet seria considerable, ja que els censos eren de 9 i 3 sous anuals, respectivament.

Establiments als consells municipals

En parlar dels béns o dels drets cedits a les universitats i als seus consells —com a representats dels interessos de tota la comunitat— cal diferenciar aquells monopolis reials que aleshores eren explotats pels poders municipals —amb els beneficis corresponents per a la hisenda local— i, per contra, els drets que, tot i dependre del municipi, esdevenien de lliure ús dels habitants; aquests eren autènticament comunals. Centrem ara l'atenció en els primers.

El monopoli reial més comú establert a les universitats era la carnisseria. Aquest era el cas de Montmany, Mollet, Caldes, Montornès, Montmeló, Granollers, Cardedeu i Vilamajor. La cessió per part del rei consistia en l'espai, l'utilitatge i el dret de vendre tot tipus de carns. Es precisava, en alguns casos, que es tractava de la disposició dels ganxos, dels pilons i d'altres estris, i que podien vendre carn de moltó, anyell, ovella, cabrit, vedell, porc, aus i totes les altres carns comestibles, excepte les dolentes o mortes abans d'arribar al carnisser.

La possibilitat de disposar de carnisseria, sota la forma de monopoli, per part de l'administració municipal es manifestaria molt aviat, ja

---

²⁰ El títol de *burgès* de Granollers permetria pensar que existia aquella consideració social dins de la vila, però en tot cas no es coneix encara i podria ser un tractament circumstancial.

que esdevenia una de les fonts principals d'ingressos d'aquella hisenda. Aquest seria el motiu pel qual una bona part dels establiments i dels privilegis que els precedien o que els acompanyaven es troben ja en la primera meitat del segle XV. Granollers, per exemple, abans d'obtenir la carnisseria en emfiteusi (1432), ja havia aconseguit un privilegi pel qual en dia de mercat no hi podia haver taula de carnisseria al camí públic, ni a prop, en l'espai d'una llegua (1424)²¹.

La condició de monopoli també es feia constar en els establiments. Es prohibia que ningú més no pogués tenir escorxador o carnisseria ni a la parròquia ni al terme, tal com s'especifica a Granollers (1450), a Sant Pere de Vilamajor (1473) o a Montmeló (1505). La referència a la parròquia no era únicament una qüestió de delimitació territorial, sinó també, en molts casos, per a afrontar l'inconvenient que s'establís una altra carnisseria que depengués directament d'una institució eclesiàstica, justament per a evitar el pagament dels drets municipals que requeien sobre la carn. A Mollet succeïa que eren el consell municipal i els obrers de la parròquia els qui detenien conjuntament la carnisseria, si més no des de 1617.

Una excepció al caràcter públic de l'explotació de la carnisseria reial era la de la Garriga. La família Vilanova tenia establerta la carnisseria, situada a la Sagrera, i tenia el dret de tallar-hi tot tipus de carn. El consell municipal era el qui decidia, però, el preu de venda de la carn i el que donava al carnisser pel seu servei, alhora que Vilanova havia d'aportar un tribut d'acord amb el que venia. El 1691 el consell aprovà no donar res a Pere Vilanova perquè la carn no era bona. Sembla que hi havia un conflicte entre el consell i Vilanova pel que fa a la notificació dels preus que els consellers havien de fixar; d'altra banda, Vilanova es negava a pagar l'impost del sisè. Els beneficis no devien ser gaire bons, ja que el gener d'aquell mateix any Pere Vilanova es volia vendre la carnisseria. El 1695 es negava a subministrar carn perquè la universitat no precisava el preu en relació amb els de Mataró, Granollers i Caldes; en un altre moment, els preus els decidiren els Vilanova, amb la queixa consegüent per part del consell que eren excessivament elevats²².

²¹ AMG. Llibre de privilegis, fol. 39.

²² Mauri Serra, J. (1949). *Història de la Garriga*, vol. II, Barcelona, pàg. 265-267.

Un altre monopoli, no tan estès, cedit als municipis era el forn de pa, dit «forn de puja». En el capbreu consten només el de Montmany i el de Granollers. La universitat de les parròquies i el terme de Montmany, que unia Sant Pau de Montmany amb Sant Pere de Vallcàrcara i Sant Cristòfol de Monteugues, tenia en establiment els tres monopolis bàsics de subsistència, que eren la carnisseria, la fleca i la taverna, amb els corresponents drets de venda.

Era freqüent que algun d'aquells monopolis hagués estat cedit al municipi mitjançant un privilegi reial i, per tant, de manera definitiva i sense cap condició econòmica. D'altra banda, tal concessió esdevenia molt important per als municipis perquè es convertien en les fonts principals d'ingressos de la hisenda local, i no sols per l'explotació del monopoli, sinó també per les imposicions que requeien sobre la venda d'aquells productes, especialment el vi i la carn.

La vila de Granollers disposava de carnisseria, fleca, hostal i taverna, però els dos darrers no es tenien en establiment, sinó que depenien directament del consell. La tinença del forn de puja havia estat confirmada per Felip III el 1599, tal com es recull en el capbreu de 1669. No s'esmenta en quin moment fou concedida, però probablement anava conjuntament amb la carnisseria entorn de 1435, malgrat que alhora hi havia el privilegi de poder disposar de forn particular per a ús propi²³.

Els municipis també tenien alguns espais i cases del patrimoni reial. La universitat de Granollers tenia dues cases —al costat del cementiri de la parròquia de Sant Esteve—, que aleshores ja estaven derruïdes per les necessitats de la mateixa església. Cardedeu disposava d'un espai a la plaça sobre el qual es construí la carnisseria. Amb relació a l'activitat comercial, també a Cardedeu s'havia establert el dret de tenir taules —que es deien «dels marxants»— per a estendre, parar i vendre les mercaderies els dies de mercat, els dies de fira i en d'altres ocasions. A Granollers, en canvi, un dret similar —el dels espais de la Porxada— pertanyia directament a la universitat²⁴. Caldes disposava del corral del bestiar als valls de la vila.

²³ AMG. Llibre de privilegis, fol. 73. Segons una sentència de 1401.

²⁴ Dantí i Riu, J. (1988): *Terra i població al Vallès Oriental. Època Moderna*, Santa Eulàlia de Ronçana, pàg. 274.

A part de drets i béns immobles, la monarquia cedia als municipis algunes institucions i càrrecs, igual que ho feia amb els particulars; era el cas de les escrivaniaes de Tagamanent i de Canovelles. La universitat de Tagamanent, constituïda per la mateixa parròquia i la de la Mora, tenia l'escrivania amb les facultats explícites de fer documents públics, contractes, testaments i últimes voluntats, i certs actes de justícia per substitució de l'Audiència en aquell terme²⁵. En aquesta confessió es feia palès que l'escrivania participava en dos àmbits d'acció diferenciats: el notarial pròpiament dit i el de justícia.

A Canovelles era el mateix batlle —aleshores Jaume Colomer—, amb els jurats i els consellers del terme, el qui exposava la tinença de l'escrivania de la cort del batlle amb els drets, els sous, les prerrogatives i les pertinences corresponents, i també amb el dret de nomenar notari. Queda clar, doncs, que quan l'establiment d'escrivania es feia a una universitat es tractava del dret a disposar d'aquella institució, mentre que els establiments a particulars pertanyien al càrrec d'escrivà.

Finalment, uns altres oficis que formaven part del patrimoni reial eren el de saig o corredor i el de carceller de la vila de Caldes de Montbui. Ambdós tenien a veure amb la justícia: el primer era el qui feia les citacions i executava els embargaments i altres penes, mentre que el carceller vigilava els empresonats.

Les viles disposaven d'altres béns i drets reials, però eren d'ús per a tota la comunitat. En aquest sentit, malgrat que per a la Batllia General fossin una emfiteusi més —com les anteriors—, la repercussió del seu caràcter comunal fa que puguin ser considerades diferentment.

Béns d'ús comunal

Ja hem comentat l'escassetat dels béns comunals de muntanya al Vallès i la poca informació que se'n té. En el cas dels drets de Vilamajor, no sabem si es tractava d'aquells drets, però, si d'una banda sembla que se n'extingiren uns el 1281, per contra l'any

---

²⁵ Segons el capbreu, el primer establiment de l'escrivania fou el 1548.

1315 Jaume II ordenava al batlle de Vilamajor i Cardedeu que defensés el dret que tenien d'utilitzar les brolles i la llenya dels termes del Far i del Coll, ja que hi havia qui ho impedia²⁶.

Sobre els drets dels habitants de Sant Celoni a Olzinelles, Palautordera, Vallgorguina i Vilardell, sabem que el 1666 encara eren vigents. Conservaven el dret d'empru que els permetia fer llenya, per a ús propi, a les terres no conreades i d'arbres i arbusts considerats no fructífers. A diferència d'altres indrets, no podien vendre ni arrendar el dret esmentat. Es tractava, doncs, d'un aprofitament per a la mateixa comunitat i per a la subsistència²⁷. La dificultat de mantenir aquest tipus de dret estava justament en la resistència que hi oposaven les altres poblacions afectades, motiu pel qual s'endegaven plets continuament.

Una altra cosa eren els drets comunals exercits dins de la propietat reial. Per les característiques ja comentades d'aquell patrimoni a la comarca, es tractava un cop més de drets relacionats amb la utilització de l'aigua que s'establien no a un particular sinó a tota la comunitat mitjançant els consells municipals. Segons el capbreu, l'aprofitament comunal de l'aigua el tenien a Caldes, a Montmeló, a la Garriga, a Granollers, a Cardedeu i a Vilamajor.

Un dels casos més interessants és el de Caldes, ja que els jurats havien obtingut per a ús públic, el 1452, tant les aigües calentes com les fredes. Més endavant s'hi afegien les procedents de la font Jordana, les que venien de la clota d'en Camp, les del torrent que anava al mas Valls i al mas Dortiguella, les de la font d'Ayguaix i tots els recs i les canonades que arribaven a qualsevol lloc de la vila. Si les aigües termals eren ja importants a Caldes des de l'època romana, la possibilitat de lliure utilització per part de tots els habitants, amb les canalitzacions necessàries, deuria permetre el desenvolupament de les terres de regadiu, a més de la producció d'hortalisses, lli i cànem, l'aprofitament per a molins i trulls, i també la confecció de manufactures com ara l'adoberia²⁸. A part de l'ús

²⁶ ACA. Cancelleria, reg. 212. Citat per Comas i Duran, P. (1984): *600 anys del Carreratge*, Cardedeu, pàg. 33.

²⁷ ACA. Audiència. Conclusions civils, núm. 164. Segons la conclusió del plet interposat pels representants de les parròquies esmentades, es consideraven infructífers: pi bord, arboç, bruc, aladern, gatell, marfull, salze, sàic, poll, grèvol, sauc, ginesta, trèmol, estepa, romani, aranyoner i altres semblants. El pi pinyer, l'alzina i el roldor estaven entre els fructífers.

²⁸ Ballart, J.; Villanueva, J. (1981). *Resum de la història de Caldes de Montbui*, Caldes de Montbui.

comunal de l'aigua, s'establia també el dret de pescar tot tipus de peixos amb xarxa o amb qualsevol altre aparell.

Els habitants del terme de Montmeló podien emprar l'aigua del Congost, la de la riera de la Roca i la que sortia dels molins i de totes les fonts. Es feia constar que era per a regar totes les terres del poble, tant de dia com de nit. La darrera precisió es completava amb el dret que tenia la universitat d'assignar el repartiment de l'aigua a cadascun dels usuaris, ja que aquell era un motiu freqüent de conflicte entre els membres de la mateixa comunitat. En aquest cas, tractant-se d'una concessió reial, no hi hauria la reserva de precedència d'ús per part del mateix senyor que acostumava a aparèixer als dominis senyorials.

L'ús comunal a la Garriga quedava restringit; només s'aprofitaria lliurement l'aigua del Congost, la de les fonts i la dels molins per a regar els dimarts i els dissabtes, amb la nit inclosa; i passats aquells dies, l'aigua s'havia de tornar a encaminar cap a la riera. Aquesta limitació cal posar-la en relació amb els establiments particulars que el mateix patrimoni reial tenia al terme. Seria interessant d'escatir el procés cronològic d'ambdós tipus d'establiment, és a dir, si la privatització havia estat anterior a la concessió comunal o si fou la pressió d'alguns pagesos la que va fer reduir l'empriu.

L'establiment de l'aigua a la vila de Granollers es tenia ja des del 1432. Es concretava que era l'aigua de la riera del Congost, la de la font de Rosanes (de la Garriga, que arribava igualment a la vila) i la de la font d'en Tàpies de Corró d'Avall. A més a més de la lliure utilització, es permetia fer basses i peixeres per a un aprofitament més gran²⁹. El consell de la vila aprovava, el 1480, una ordinació de distribució de l'aigua per a regar: els dilluns i els dimarts que anés a les hortes «jussanes» (des del pontarró de Jaume Riera fins a l'abeurador); els dimecres i els dijous a les hortes mitjaneres, tal com es feia, però incloent-hi la d'en Paluadàries i el padró que està sota l'adoberia; qui tingués l'aigua dissabte a la nit que la tornés al rec de l'abeurador; qui trenqués l'aigua quan no li tocava o incomplís l'establert cauria en ban de 10 sous³⁰.

²⁹ AMG. Llibre de privilegis, fol. 75.

³⁰ AMG. Llibre de privilegis, fol. 179. És una còpia de 1553.

A Cardedeu era l'aigua de la riera de Vallornés (que des de Cànoves anava a parar al Mogent) la que havia de servir per a regar totes les terres. Tot i que aquest empriu no sembla que estigués sotmès a cap mena de condició, cal recordar que alhora coexistia, almenys, amb un establiment particular d'aigua que era el que tenia la família Lladó. En aquest cas, però, anava inclòs en el dret de moldre en el propi molí.

Finalment, el síndic de Sant Pere de Vilamajor també confessava que el poble disposava de les aigües de les rieres de la Mora i de les Brugueres, a més a més d'altres rieres i torrents, tant pluvials com de recs, que permetien regar les terres dels vilatans. La concreció que els beneficiaris eren els habitants del poble planteja el fet que en alguns casos esdevenia motiu de conflicte la possible diferenciació dels drets dels propietaris foranis de terres del terme. Igual que a Cardedeu, a part de la concessió a la universitat n'hi havia de particulars, la de la riera de Moixa i la del rec monar.

Conclusions

Els béns comunals dins del domini reial eren, doncs, escassos al Vallès Oriental en la segona meitat del segle XVII, com també ho era la resta del patrimoni de la monarquia. L'escassetat, però, no era conseqüència de les transformacions dels segles moderns, sinó que ja es podia afirmar a la darrereria de l'època medieval, tal com conclou Mercè Aventín³¹. Essent l'aprofitament de l'aigua el dret comunal més estès, a més a més de les abundoses concessions a particulars, cal considerar els efectes que sens dubte tenia sobre la possible diversificació de conreus, sobre la facilitat de les rotacions i, en general, sobre els nivells de producció i de productivitat de la terra vallesana. L'estudi dels cadastres del segle XVIII permetria aprofundir en la proporció entre les terres de regadiu i les de secà a les zones esmentades.

La importància de la renda reial a la comarca era minsa en l'aspecte quantitatiu, ja que només percebia per tots els seus establiments 27 lliures, 6 sous i 10 diners l'any. En el mateix període, el consell

---

³¹ Aventín i Puig, M. (1996): *La societat rural a Catalunya en temps feudals. Vallès Oriental, segles XIII-XVI*, Barcelona, pàg. 82.

de la vila de Granollers rebia 300 lliures per l'arrendament de la fleca, i un paleta podia cobrar entorn de 90 lliures³². No era, doncs, el valor econòmic d'aquell patrimoni reial el que comptava, sinó més aviat el manteniment d'una vinculació contractual i amb certs components de caràcter senyorial tant amb els particulars com amb les universitats.

D'altra banda, els establiments dels monopolis municipals eren els que aportaven les quantitats de censos anuals més elevades, tot i la seva migradesa. De totes maneres, igual que succeïa amb els pagesos emfiteutes, el reconeixement de l'existència d'un propietari eminent, el rei, no condicionava el control i la llibertat d'actuació que els consells municipals exercien sobre aquells serveis. Tampoc no pot considerar-se que el cens anual, que era fix, contribuís negativament al rendiment de l'explotació dels monopolis esmentats per part dels consells.

En la perspectiva de l'estudi dels béns comunals, tenint en compte la manca del coneixement de les zones de domini senyorial, sembla clara la poca presència dels drets d'empru pel que fa a terres de pastura, de bosc i d'erms. El predomini de l'hàbitat dispers, la persistència del poblament —fins i tot en el període de l'ocupació sarraina—, els tipus de conreu i la importància relativa de la ramaderia podrien explicar aquella estructura de la propietat. Amb tot, ens caldria una anàlisi més àmplia de l'època medieval per a poder arribar a conclusions més fermes.

Jaume Dantí i Riu

*Professor d'Història Moderna
de la Universitat de Barcelona*

---

³² La Batllia General només ingressava en total entre cinc mil i set mil lliures. Citat en Elliott, J.H. (1966) *La revolta dels catalans (1598-1640)*, Barcelona, pàg. 89-90.

